

AJATUKSIA AJATTELUSTA, KIELESTÄ JA MERKITYKSESTÄ

Panu Raatikainen (toim.), *Ajattelu, kieli, merkitys. Analyyttisen filosofian avainkirjoituksia*. Suom. Tuomo Aho, Janne Hiipakka, Anssi Korhonen, Tuomas Nevanlinna, Panu Raatikainen, Juha Savolainen, Tiina Seppälä ja Risto Vilkkö. Gaudeamus, Helsinki 1997. 453 s.

1 Vaikka Gottlob Frege erotti yli sata vuotta sitten toisistaan kielellisen ilmaisun “mielen” ja “merkityksen” ja vaikka Hilary Putnam parikymmentä vuotta sitten jälleen koetti selvittää “merkityksen” merkityksen, merkityksen käsite ei ole lakannut vaivastaan filosofeja. Meille on yhä enemmän tai vähemmän epäselvää, mitä se, että sanoilamme ja lauseilamme on merkitys ja että ne viittaavat todellisuuteen (puhumattakaan siitä, että ne joskus epäonnistuvat viittaamispyrkimyksessään), itse asiassa merkitsee.

Kahden modernin kielifilosofian klassikkoartikkelin, Fregen “Über Sinn und Bedeutung” (“Mielestä ja merkityksestä”, 1892) ja Putnamin “The Meaning of ‘Meaning’”

(“Merkityksen’ merkitys”, 1975), väliin jää joukko toinen toistaan kiinnostavampia ja tärkeämpiä “analyttisen filosofian avainkirjoituksia”, joista neljätoista on koottu Panu Raatikaisen toimittamaan suomennosvalikoimaan. Lukija saa tuntumaa sanan ‘merkitys’ monimerkityksisyyteen heti kirjan toisessa artikkelissa, Bertrand Russellin analyttisen filosofian paradigmana pidetyssä kirjoituksessa “On Denoting” (“Viittaamisesta”, 1905), jossa Fregen ideaan viitataan “mieli vs. merkitys” -erottelun sijasta “merkitys vs. viittauksen kohde” -erotteluna (s. 60). Tämän jälkeen vuorossa on rautaisannos *Wenin piirrin* loogisten empiristien kielifilosofiaa (Moritz Schlick, Otto Neurath), suuntaa viivoja Alfred Tarskin semanttisesta totuuskäsityksestä, W.V.O. Quinen kumoukselliset kirjoitukset empirismin dogmeista ja kääntämisen epämääräisyydestä, Wilfrid Sellarsin hyökkäys “annetun myyttiä” vastaan, puheaktiteoriaa Paul Griceen tarjoilemana, Noam Chomskyn behaviorismikritiikkiä ja kartesiolaisuuden uudelleenelvytystä sekä vihdoinkin 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun kielifilosofisia kiistoja Donald Davidsonin, Gilbert Harmanin ja Putnamin kontribuutioiden muodossa.

Raatikaisen valaiseva johdantoartikkeli pyrkii sitomaan nämä kaikki yhtenäiseksi tarinaksi ajattelua, kieltä ja merkitystä koskevan ajattelun kehityksestä Fregestä meidän aikaamme. Valikoiman loppuun on myös liitetty keskeisiä teknisiä termejä selvittävä (joskin suppeahko) sanasto.

2 Tällaisen kirjan arvostelija on mahdotonman tehtävän edessä. Mikä tahansa Raatikaisen teokseen kootuista kirjoituksista olisi jo yksinkin laajan filosofisen tutkimuksen aihe, enkä tässä uskaltaudu kritisoimaan näitä vuosisatamme filosofian klassikkoja. Raatikainen onnistuu myös melko hyvin selittämään, miksi juuri nämä neljätoista kirjoitusta ovat niin tärkeitä, että ne on ollut syytä ottaa teokseen mukaan. Artikkelien valinnasta ja Raatikaisen niiden välityksellä kertoman kielifilosofisen tarinan yksityiskohdista voidaan kuitenkin ehkä käydä hieman keskustelua.

Paljon suomennettujen Ludwig Wittgensteinin ja Karl Popperin puuttuminen käsillä olevasta kokoelmasta on luonnollisesti perusteltua, mutta *Wenin piirissä* kasvaneista ajattelijoista huomattavimman, Rudolf Carnapin, jättäminen pois herättää hieman ihmetystä. Raatikaisen mukaan oli mahdotonta valita mitään yksittäistä kirjoitusta edustamaan Carnapin jatkuvasti muuttuvaa ajattelua (s. 5). Tällä perusteella myös Russellin ja Putnamin artikkelit olisi voitu jättää kääntämättä. Juuri nämä kaksi ovat muuttaneet näkemyksiään useammin kuin juuri kukaan muu 1900-luvun filosofi. Jokin Putnamin uudempaa ajattelua, jossa vielä 1970-luvulla vallinnut vahva realismi liukuu antirealistisempaan suuntaan,

edustava teksti olisi ehkä ollut hyvä täydennys Raatikaisen kertomukseen, joka nyt päättyy 1970-luvun alkupuolelle. Raatikainen antaa ehkä hieman yksipuolisen “happy end”-kuvan merkitysteoreettisen keskustelun nykytilanteesta todetessaan, että Putnamin ja Saul Kripken kehittämä “uusi merkitysteoria”, jonka mukaan kielen viittaminen maailmaan perustuu historiallis-kaukaalisiin vaikutusketjuihin, “on merkinnyt nykyaikaisen kriittisen realismin ja fallibilistisen tietoteorian ulottamista myös kielifilosofiaan” (s. 35). 1980-90-lukujen Putnam on nimenomaan kääntynyt vastustamaan eräitä kausaalisen viittauksen teorian ylilyöntejä (vaikkei hän tosin vastustakaan itse luomansa teorian pääajatus).

Ymmärrän, että yhdenkin artikkelin lisääminen näin laajaan käännöskokoelmaan olisi ollut ilmeisen mahdotonta. Silti ehdotan, että näytteeksi Carnapin filosofiasta olisi voitu (vaikkapa jonkin muun — mutta minkä? — nyt käännetyn artikkelin sijasta) suomentaa kirjoitus “Empiricism, Semantics, and Ontology” (1950) ja Putnamin uudempiä filosofista esimerkiksi “Why There Isn’t a Ready-Made World” (1982). Lisäksi voidaan arvostella sitä, että Davidsonin kielifilosofian, jota kirjassa edustaa vuoden 1967 artikkeli “Truth and Meaning” (“Totuus ja merkitys”), vaikutus kiinnostavan ja kiistellyn amerikkalaisen nykyfilosofin Richard Rortyn 1980-luvulla kehittelemään antirepresentationalistiseen kielikäsitykseen jää Raatikaisen lyhyen maininnan (s. 29) varaan. Rortynkin tuotannosta olisi löytynyt paljon huomiota herättäneitä, erittäin kiistanalaisia tekstejä, kuten “Pragmatism, Davidson and Truth” (1986). Mutta valikoima on väistämättä aina valikoima.

Puutteena on pidettävä myös sitä, ettei Jukka Hintikan edustama näkemys vuosisatamme kielifilosofian syvästä kahtiajaosta (kieli universaalina ilmaisuvälineenä vs. kieli kalkyylinä) ole teoksessa esillä. Hintikan ajatukset ovat toki monille suomalaisille tuttuja esimerkiksi hänen ja Martin Kuschin yhteisen teoksen *Kieli ja maailma* (Pohjoinen, Oulu 1988) myötä, mutta hänen teorian olisivat ainakin ansainneet maininnan Raatikaisen johdannossa tai siihen liitetyssä (muutoin riittävän kattavassa) kirjallisuusluettelossa.

Substantiaalisesti olen Raatikaisen kanssa eri mieltä yhdestä hänen johdannossaan tosin vain ohimennen esiintyvistä mutta sitäkin tärkeämmistä seikasta. Vaikka hyväksyn hänen väitteensä siitä, että Quinen työ voidaan nähdä “käännekohtana koko uuden ajan filosofiassa” (s. 23), toteamus, jonka mukaan “Quinen käsitys kielestä on varsin samantapainen kuin Wittgensteinillä tämän myöhäisfilosofiassa” (s. 25), on problemaattinen. Vaikka molempia voidaan pitää eräänlaisina pragmatisteina ja naturalisteina, Quine pyrkii nimenomaan redusoidaan pois sen kielen sosiaaliseen käyttöön liittyvän normatiivi-

suuden, joka on Wittgensteinin ajattelun ydin. On väärin lukea Wittgensteinia quinelaisena eliminatiivis-reduktionistisena behavioristina tai naturalistina. Monet aiheesta kirjoittaneet tutkijat korostavatkin, että Quinen ja Wittgensteinin kielikäsitteiden pinnallisten samankaltaisuuksien alla piilee varsin fundamentaalisia eroja (ks. esim. Robert L. Arringtonin ja Hans-Johann Glockin toimittama artikkelikokoelma *Wittgenstein and Quine*, Routledge, London & New York 1996).

Toisaalta tuoreet Quine- ja Sellars-suomennotukset voivat toimia myös eräänlaisena muistutuksena monille Wittgenstein-intoilijoille. Myöhäis-Wittgensteinin postuumit teokset kuuluvat kaikesta urauurtavuudesta huolimatta samaan loogisen empirismin rappeuttaneeseen filosofiseen ilmastoon kuin Quinen ja Sellarsin 1950-luvun tuotanto. Wittgensteinilläkin on kontekstinsa, eräänlainen ajan henki, joka tietoisuudessaan kuitenkin ratkaisevasti poikkesi hänen oman ajattelunsa “hengestä”. Wittgensteinin korottaminen ajan ja paikan yläpuolelle profeetaksi tai puolijumalaksi ehkäisee näkemästä hänen filosofiansa syvällistä omaperäisyyttä.

3 *Ajattelu, kieli, merkitys*-kirjan lienee tarkoitus palvella analyttisesta filosofiasta kiinnostunutta suomalaista lukijaa, esimerkiksi filosofian opiskelijaa, joka tuntenee suomenkielisen kokoelman käsissään hieman kevyemmäksi kuin aluperäisteokset. Tässä pyrkimyksessä Raatikainen ja suomentajat ovat onnistuneet — myös siksi, että monille filosofisille termeille on pystytty vakiinnuttamaan melko sopivat suomenkieliset vastineet. On esimerkiksi aivan luontevaa puhua “viittaamisesta” sen sijaan, että puhuttaisiin “referenssistä”.

En kuitenkaan usko, että kirja saavuttaa suuren valistuneen lukijakunnan suosiota. Filosofista innostuneet “maallikot” tuskin sitenkään jaksavat perehtyä juuri analyttisen filosofian avainkirjoituksiin, eivätkä Raatikaisen kokoamat artikkelit aivan helposti avaudu edes opintojensa alkuvaiheessa oleville filosofian pääaineopiskelijoille. Tämän kirjan kansien välissä on mitä ilmeisimmin niin pännä tavaraa, että se, joka siitä suomeksi selviytyy, selviytyy samoista artikkeleista myös alkukielellä.

Tästä huolimatta on tietenkin sanomattakin selvää, että tällainen huolellisesti käännetty ja toimitettu suomennosvalikoima on merkittävä kulttuuriteko. *Gaudeamus* on aiemmin julkaissut ansiokkaasti etenkin ranskalaisten nykyfilosofien teoksia suomeksi. Vaikka englannin- ja saksankieliset tekstit avautuvat useimmille suomalaisille ranskankielisiä paremmin ja vaikka akuutti käännöstarve oli siten vähäisempi, suomalaisfilosofien on ilman muuta korkea aika saada lukea äidinkielellään kirjoituksia, joiden vaikutus aikamme

analyttisessä filosofiassa ja siten myös suomalaisessa filosofiassa on ollut peruuttamaton.

Sami Pihlström